

Příklad obnovy venkovské usedlosti – dům čp. 37 ve Zlámanci

Vladislava Říhová

Klíčová slova: lidová architektura, hliněný dům, dotace, stavební obnova

Obnova lidové architektury může mít různé investory. Náš příklad bude prezentovat přístup poučeného soukromého vlastníka, který má relativní dostatek času, ale omezené finanční zdroje.

Situace a dějiny usedlosti

Usedlost čp. 37 ve Zlámanci vznikla v poslední třetině 18. století jako soubor staveb seskupených na úpatí kopce kolem nepravidelného dvora.¹ Do návsi se okapovou stranou obrací obytný dům s komorou a průjezdem, vystavěný z nepálených cihel. Východně od něj v hloubi dvora je do svahu zasazen samostatně stojící výměnek vyzděný

z nepálených cihel nad kamennou konstrukcí sklepa. Protější severozápadní stranu dvora uzavírá stodola a ve svahu zasazené chlévy s krytým zápražím, postavené z pálených cihel a kryté na sedlových střeších pálenou krytinou. Postupný vývoj usedlosti je možné vyčíst ze série katastrálních map. Jejich informace je někdy nutné doplnit průzkumem samotných stavebních objektů a drobných zmínek archivních pramenů. Nejstarší částí souboru budov je obytný dům z konce 18. století, ke kterému byl někdy na začátku 19. století v severní části přistavěn průjezd (tehdy spíše chlév). Asi z poloviny 19. století pochází výměnek,² který vznikl nejspíše na místě původní, samostatně stojící podsklepené komory

1. Obytný dům čp. 37 ve Zlámanci, před 1959, archiv autorky. Residential house No. 37 in Zlámánek, before 1959. Wohnhaus Hs.-Nr. 37 in Zlámánek, vor 1959.

2. Obytný dům – dvorní fasáda před započatím obnovy, 2010, foto V. Říhová. Residential house – courtyard facade before the beginning of the reconstruction. Wohnhaus – Hoffassade vor der Erneuerung.

a byl rozšiřován. Původní roubenou stodolu a roubené nebo bedněné chlévy nahradily po roce 1935 stávající budovy. Ve 30. letech 20. století ještě obytný dům čp. 37 nepřipadal výzkumníkům ani výtvarníkům nijak zajímavý. Rozhodně ne natolik, aby jej zachytili pro přípravu knihy Luhačovské Zálesí.³ Nezaměřil se na něj ani tým vedený Antonínem Kurialem, který se svými studenty v polovině 20. století ve vsi zdokumentoval tři objekty, z toho dva archaické sruby v kožichu.⁴ Až na počátku 60. let 20. století se s postupnou modernizací venkovské zástavby stalo na návsi stojící obílené stavení s modrou podrovnávkou jedním z posledních dokladů tradiční venkovské architektury v okolí. Dům byl půdorysně zachycen v rámci plošné dokumentace lidové architektury⁵ a v roce 1963 byl zapsán do Ústředního seznamu nemovitých kulturních památek.⁶ To už ale byl několik let v exteriéru i interiéru výrazně proměněný – sporák a pec ve světnici byly vybourány a nahrazeny průmyslově vyráběnými kamny a dům získal nový tvar střechy (místo valbové konstrukce polovalbu), s níž souvisela nadezdívka, na níž byl krov usazen a nová azbestocementová krytina. Zde však modernizace skončily a v podstatě až do roku

2010 se po půl století v obytném domě neodehrály žádné zásadní změny. Péče o soukromý obytný dům plně odráží názory, přání, možnosti a schopnosti jeho majitele. V roce 1963, v době prohlášení venkovského domu čp. 37 za památku, byl majitelem usedlosti Josef Talaš. Místní knihovník a kronikář, starý mládenec, který byl posledním mužským potomkem několika generací hospodářů stejného příjmení, údajně chtěl studovat na kněze, místo toho však musel v roce 1953 nastoupit vojenskou službu u Pomocného technického praporu (PTP) v Podolínci, odkud byl vzhledem k podlomenému zdraví propuštěn už po dvaceti měsících. V jeho případě se setkáváme s majitelem, který byl zřejmě velmi konzervativní a kromě zmíněných modernizačních zásahů, neměl ambice a ani finanční možnosti do podoby usedlosti více zasáhnout. Její stav tak kromě zmíněné aktivity zůstal zakonzervovaný v podobě, v jaké fungovala v meziválečném období a těsně po druhé světové válce.

Vztah majitele ke zděděnému hospodářství se plně projevil v době kolektivizace zemědělství. Je možné jej vyčíst z dopisu zaslaného MNV Zlámanec, kterým se snažil *zemědělský závod* u čp. 37 pronajmout

3. Chlévy, 2010, foto V. Říhová. Cowsheds. Ställe.

místnímu JZD, místo aby do družstva sám vstoupil. Naivní plán se pochopitelně nepodařil, hospodářství bylo JZD přikázáno do užívání úředně v polovině roku 1959, čímž byl Josef Talaš jako samostatný zemědělec *zlikvidován*. V péči rodiny Talašových (sestavující ze zmíněného Josefa, jeho neprovdané starší sestry a ovdovělé matky) nadále zůstaly jen obytný dům, zahrada a pole ve sva-hu za domem. Ostatní pozemky i budovy na dvoře do-stalo do užívání vznikající JZD – stodolu chtělo využít jako sklad píce a ve chlévech bylo podle předběžného odhadu možné *po adaptaci* ustájit 10 dojníc. Z chléva usedlosti se po vybourání vnitřních příček opravdu stal na další tři roky družstevní kravín.⁷ Výměnkářská chalupa byla v původní obytné části (vstupní chodba a světnice) užívána jako kancelář JZD.⁸

JZD po výstavbě nové budovy velkokapacitního kra-vína prostory usedlosti čp. 37 postupně opustilo, majitel zde žil dál. Památková ochrana nejstarší části v po-době obytného domu mohla souznít s jeho snahou bránit se dalším aktivitám kolektivního hospodaření na vlast-ním dvoře. Josef Talaš zemřel v polovině 90. let 20. sto-letí. Dědicové usedlost přenechali jeho synovci žijícímu

ve Zlámanci. Ten měl ale svůj vlastní dům a *danajský dar* v podobě památkově chráněného domu čp. 37 nebyl schopen zvládnout. Chráněná památka tak po 15 let chátrala s minimální údržbou a i přes snahu pracovníků památkové péče se ji nepodařilo nijak zajistit.⁹ Bohužel ani řešení, které se nabízelo – tedy odkup domu obcí a zřízení vesnického muzea, nakonec nenašlo v zastu-pitelstvu Zlámance odezvu. Chátrající památku nako-nec *nadšenecky* zakoupili soukromí investoři – Karel a Vladislava Říhovi.

Obnova usedlosti z pohledu investora¹⁰

Usedlost čp. 37 jsme se rozhodli *zachránit* v roce 2009, zakoupili jsme ji na konci prosince a hned první volný den (shodou okolností 1. 1. 2010) jsme věnovali opravě děr ve střeše domu, pod nimiž se na hliněných mazanicích podlah podkroví tvořily hromádky sněhu. Součástí základního zajištění střechy bylo i snesení kon-strukce komína, jehož rozrušeným zdivem do objektu zatékalo. Zakoupená usedlost byla – ironicky řečeno – v autentickém stavu. Památkově chráněný obytný dům

měl několik široce rozestoupených šikmých statických trhlin v obvodovém zdivu a především zcela destruované stěny dymníku a černé kuchyně ve středu dispozice. Na hliněné podlaze chodby a černé kuchyně bylo položeno linoleum, v některých místech však pod kusy opadané omítky a vypadlých nepálených cihel nebylo patrné. U paty dveří vedoucích na dvůr scházela část zdiva a samotná zárubeň s dvevní výplní byla vyklopená tak, že dveře nešly otevřít. Vlivem zatékání byly v komorové části domu ve třech úrovních propadlé dřevěné záklopové stropy. Exteriér měl z velké části zachované hliněné omítky i s vápenným líčkem – na uliční fasádě tradiční bílou s modrou podrovnávkou, směrem do dvora byl nátěr růžový. V interiéru bylo možné vstoupit do prostoru světnice s trámovým stropem s překládaným záklopem a s dřevěnou prkennou podlahou. Ostatní prostory přízemí, černá kuchyně naplněná sutí, zapuštěná komora a chodba měly hliněné podlahy. Komory v patře měly podlahu nad světnicí hliněnou a v dalších částech prkennou a trámové stropy se záklopem z prken na sraz.

V horším stavu byl výměnek. Drobná obytná stavba sestávala ze samostatně přístupného chléva a světnice s chodbou, v níž byla původně situována kuchyně. Objektu zcela scházely dvevní výplně a z okenních výplní se zachovala jen torza. Staticky narušená budova postrádala i velkou část zdiva jižní stěny a v souvislosti s touto poruchou se zřítila též většina valené kamenné klenby sklepa a s ní i podlaha světnice. Jen střecha s pálenou

krytinou byla v relativně dobrém stavu. Novější budova stodoly měla narušený zadní štít vysunutý vně zešikmené severní stěny. Chlévy působily poměrně stabilně, ačkoliv zde bylo vlivem tlaku ujíždějícího svahu zahrady vychýleno průčelí a celá budova byla promočená.

Za prioritní práci jsme považovali provizorní opravu střechy památkově chráněného domu. Když začal tát sníh napadáný na dvoře a v zahradě svažující se k usedlosti, ukázalo se hlavní riziko objektů založených v jílovitém svahu – voda protékala i chodbou domu, v komoře vytvářela louže a přímo prostupovala zadní stěnou chlévů, které byly zasazeny do svahu až 20 cm pod okap. Odvedení srážkové vody jsme provedli výkopem šikmé rýhy v zahradě nad usedlostí, posléze jsme od hlíny osvobodili i zadní stěnu chléva.

V podstatě od počátku roku 2010 jsme začali připravovat první žádosti o dotace na obnovu památkově chráněného objektu. V této době bylo možné využít (dnes už neexistující) dotaci Fondu kultury Zlínského kraje, který podporoval předprojektovou přípravu obnovy památek.¹² Z jeho prostředků se podařilo dofinancovat průzkum stavu dřevěných konstrukcí obytného domu, zaměření, stavebnětechnický průzkum založený také na datech geologického průzkumu, stavebněhistorický průzkum a projekt obnovy. Jediným specifickým průzkumem, který se v případě lidové architektury používá jen výjimečně, byl restaurátorský průzkum fasády a interiérových líček, sledující stratigrafii nátěrů a výzdobné prvky

4. Výměnek před započatím obnovy, 2009, foto V. Říhová. *Reservatum rusticum* before the reconstruction. Ausgedinge vor der Erneuerung.

(např. vlys s dekorem vytvořeným bramborovými tiskátky v chodbě). Projektové práce se ujala Ivana Žabičková, specialistka na statiku staveb z nepálených cihel.

Stavební obnova usedlosti začala kromě zmíněných drobných prací na střeše domu opravou střechy stodoly. Vyztužení krovu a výměna části střešní krytiny ukázaly limity práce řemeslníků zvyklých na standardní zakázky na opravě starších konstrukcí. Tesaře a pokrývače jsme si ale *vychovali* i pro opravu dalších dvou střech – výměnku a také obytného domu. Posledně zmíněná oprava (nahrazení části pozednice a několika krokví, výměna laťování a nová beternitová krytina) byla financována z dotace Ministerstva kultury ČR *Podpora kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností*.¹²

Naprostou většinu dalších obnovovacích prací jsme prováděli svépomocí. Protože dům čekal na zhotovení projektu a dotační finance, které byly vázány mj. na činnost specializovaných řemeslníků, věnovali jsme se zajištění výměnku. Posloužil jako modelový příklad našich možností a dovedností. Vzhledem k tomu, že objekt nebyl chráněn jako nemovitá kulturní památka, uplatnili jsme zde menší míru pietního zacházení

a adaptovali jsme jej pro bydlení mj. i změnou dispozice (scelení původní kuchyňky a světnice v jeden budoucí obytný prostor, proražení nového otvoru pro dveře vedoucí ze světnice do bývalého chléva). Po vyklizení suti a provizorním zajištění budovy (např. podepření zbytku kamenné klenby sklepa) bylo možné snést střechu a posléze i trámový strop se záklopem z prken na sraz, krytý mazanicí. Zvláště hliněný materiál jsme uložili do sucha pro další použití. Časově nejnáročnější prací této stavby bylo podbetonování základů, které u tohoto v prudkém svahu zasazeného objektu, musely být založeny ve velké hloubce. Následovalo ztužení objektu kombinací betonového věnce skrytého mezi nepálené cihly, dubových trámů stropu a nově i podlahy a kovových táhel zajištěných dubovými a kovovými deskami. Do stěn a nad strop byly uloženy rozvody vody a elektřiny, byla položena prkenná podlaha světnice a v bývalém chlévě předěleném na vstupní chodbičku a koupelnu byly položeny půdovky. Vnější i vnitřní stěny dostaly nové hliněné omítky, které jsme vyráběli svépomocí z rozmočených vepřovic, písku a srnčích chlupů zakoupených v koželužně v Solnici. Podle částečně zachovaných vzorů jsme nechali

5. Destruovaná boční stěna výměnku před započítím obnovy, 2010, foto V. Říhová. Destroyed side wall of *reservatum rusticum* before the reconstruction. Zerstörte Seitenwand des Ausgedinges vor der Erneuerung.

vyrobit nové okenní výplně do původních rámců, a protože zde nebyly ani jedny zachované dveře, museli jsme nechat zhotovit nové zárubně a obložky, do nichž byla upravena starší dveřní křídla získaná z demolice domů v okolních vesnicích (jedny dveře byly též vyrobeny nově). Po dvou stavebních sezónách jsme se v prosinci roku 2011 mohli do výměnku nastěhovat.

Mezitím probíhala také obnova památkově chráněného domu. První etapa prací v roce 2010 zahrnovala už zmíněnou opravu střechy. Na ni navázala druhá etapa (2011) se statickým zajištěním stavby (podezdění základů, stažení objektu systémem táhel), rozebráním a novým vyzdáním střední části obvodového zdiva domu směrem do dvora a obvodového zdiva černé kuchyně a dymníku. Ve třetí etapě (2012) byly prováděny další práce v interiéru – např. obnova vnějších a vnitřních omítek a vápenných nátěrů, provedení lokální výměny i celkového ošetření stropních trámů světnice a komor, překlátování uhníklých zhlaví trámů, instalace dubových sloupků pod průvlak ve světnici, položení nové dřevěné podlahy světnice a podlahy ze starých prken v chodbě, ošetření a repase okenních a dveřních výplní, budování komínu a osazení kamen. Většinu z těchto prací prováděli specializovaní řemeslníci sdružení pod hlavičkou *Hliněné stavby Josef Morkus*.¹³ Drobnější dokončovací činnosti pokračující až do roku 2013 už byly opět svépomocné – obnova špalíčkové dlažby v průjezdu, vydláždění černé kuchyně půdovkami a celková obnova interiéru polo-zapuštěné komory včetně opravy záklopového stropu. Obnovu završila stavba repliky pece a kachlových kamen ve světnici v roce 2014. Kamnář a keramik Jiří Jindra navrhl rozměry pece podle otisků odhalených při rekonstrukčních pracích na stěně světnice, kde bylo možné odečíst výšku zařízení, a viditelných ve staré prkenné podlaze, která vloženou částí dávala představu o půdorysu původního tělesa. Výšku a podobu kachlových kamen stanovil hypoteticky podle velikosti kachlů nalezených v zadržkách černé kuchyně. Obnova pece byla financována z velké části prostřednictvím projektu Místní akční skupiny Dolní Pošávní, financovaného z Programu rozvoje venkova Ministerstva zemědělství.¹⁴ Příjemcem dotace už jsme nebyli jako soukromí majitelé, ale byl jím spolek *Krajina a památky*, který jsme založili a který historický dům využívá jako kancelář, zázemí knihovny a různých dalších aktivit (např. jej zpřístupňuje veřejnosti). Kromě samotných budov bylo nutné upravit také okolí domu. V letech 2012, 2015 a 2016 probíhalo postupné dláždění dvora a příjezdové cesty. V roce 2013 obec Zlámanec odstranila nástěnky a plakátovací plochy před domem, vysadila na přilehlých obecních pozemcích trávu, osázela předzahrádku a instalovala lavičku.¹⁵

6. Výměnek po obnově, 2012, foto V. Říhová. *Reservatum rusticum* after the reconstruction. Ausgedinge nach der Erneuerung.

Při obnově jsme směřovali k zachování co největší autenticity stavby. Zmizela sice romantická omšelost, ale díky důrazu na detaily a zpracování se podařilo zachovat ducha místa. Celkové vyznění obnovy usedlosti je poměrně citlivé. Budovy i dvůr si zachovaly malebný ráz i díky tomu, že jsme druhotně uplatnili starší materiál. Například pro pokrytí některých střech jsme používali starou, pouze očištěnou pálenou krytinu, pro interiéry staré dubové trámy. Snažili jsme se též dodržet *oku lahodící* nerovnost omítek plasticky kopírujících povrch stěn z nepálených cihel a kladli jsme důraz na detail. Nakonec totiž i při vši snaze o plastický reliéf stěny či obnovu segmentového záklenku nad oknem vytváří atmosféru místností především recyklované bakelitové vypínače a zásuvky. Některé brutální zásahy v interiéru se nám nechtělo skrývat. Tak zůstaly ve světnici dobře patrné technické detaily protézování zhlaví stropních trámů, které vyznačují barevné rozdíly nenatřených protéz a původních trámů a záklopu se starší vrstvou světle modré barvy.

7. Interiér výměnku po dokončení obnovy, 2012, foto V. Říhová. Interior of *reservatum rusticum* after finishing the restoration. Das Innere vom Ausgedinge nach der Erneuerung.

Klíčové zásady úspěšné obnovy z pohledu finančně nezaopatřeného investora

Základem úspěšné obnovy usedlosti čp. 37 byl především kvalitní projekt zohledňující celou sérii předběžných průzkumů.¹⁶ Samotné provedení stavby z tradičních materiálů, pečlivá práce a především smysl pro detail, dávají stavbě konečný výraz. Pro zdárný průběh prací bylo navíc nutné:

- 1) Komunikace, především s orgány památkové péče, je nutným předpokladem pro dosažení dobrého výsledku prací v prostředí nemovité kulturní památky a zaručuje také podporu při vyřizování dotačních žádostí.
- 2) Recyklace přináší značné finanční úspory, ať jde o využití materiálu z rozebraných částí stavby (např. poničených nepálených cihel na výrobu hliněné omítky, kamene ze stěn jako dlažby či zasazení z části zničené dřevěné podlahy z větší místnosti do menších prostor) nebo získávání materiálu z demolic v blízkém okolí (stropní trámy, nepálené cihly, vypínače).
- 3) Svépomocná práce stejně jako předchozí recyklace

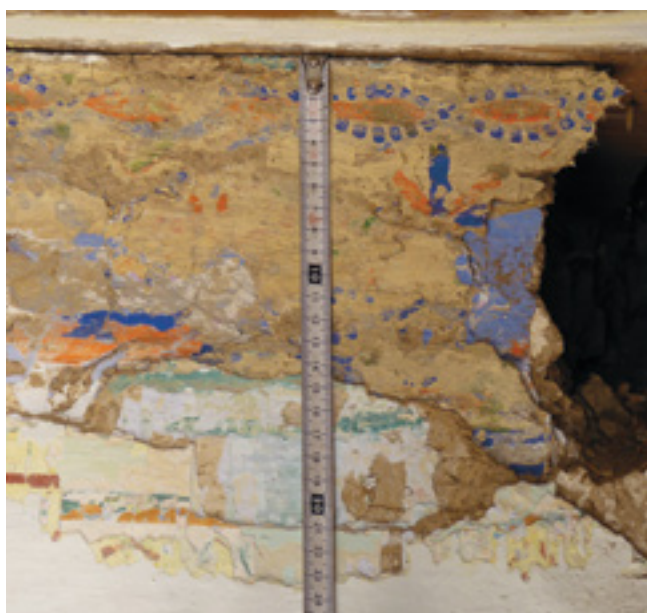
šetří finanční zdroje. Zároveň je nejlepší průpravou pro budoucí péči o stavby, jejichž technologie, struktury a detaily jsou majiteli dobře známé.

Příkladem za všechny *recyklace*, které by bylo možné při opravě usedlosti uvést, je obnova dlažby dvora. V roce 2010 dvůr pokrýval souvislý travní porost. Pod ním se podařilo najít (vykopat) starší kamennou dlažbu, místy značně poničenou, uloženou přímo na jílovém podkladu. Nepravidelně rozmístěné kameny (droba) dostaly těžkou ránu při manipulaci techniky na dvoře. Nové dláždění jsme sháněli v okolí. Původní kameny nepochybně pochází z těžebních jam v lese za vsí, kde se historicky získával stavební materiál. Na zápraží obytného domu jsme po podezdění základů instalovali původní velké šleďy, z větších kamenů staré zádlažby se ale podařilo vyskládat jen malou část plochy dvora. Další materiál jsme museli získávat postupně a rozličnými způsoby – darem od sousedů a příbuzných ve vesnici (většinou se jednalo o materiál ze zbouraných konstrukcí starších hospodářských budov), jindy těžbou valounů – *placáků* z lesního potoka či z navážek u cest. Část dlažby pochází také

8. Obytný dům – přezdění části obvodového zdiva, 2012, foto V. Říhová. Residential house – re-bricking of a part of the outside walls. Wohnhaus – Wiedervermauern eines Teils vom Umfassungsmauerwerk.

9. Sňh obytného domu – sonda barevných vrstev s dekorem, 2011, foto V. Říhová. Hall of the residential house – probe of colour layers with decor. Flur des Wohnhauses – freigelegte Farbschichten mit Verzierung.

10. Detail instalace táhel při statickém zajištění obytného domu, 2011, foto V. Říhová. Detail of the installation of construction rods during the securing protection of the residential house. Detail der Anbringung von Zugstangen bei der statischen Sicherstellung des Wohnhauses.

z rozebraného pilíře a podezdívky stodoly v sousední vesnici a poslední kameny byly letos vytěženy z rostlé skály narušené při výkopu kanalizace nových domů na okraji vesnice.

Svépomocná práce má jistě význam především jako průprava pro budoucí péči o stavbu. V usedlosti známe dobře každou zeď, víme, jak vypadají základy, jak jsou tvořeny omítky, střechy, kudy vedou rozvody, kdy a jakým způsobem probíhaly jednotlivé stavební práce. Víme, jak se použité materiály chovají za různých podmínek a jaké zásahy je na nich možné realizovat. O vlastní práci nebylo možné uvažovat v případě specializovaných činností (např. u tesařských zásahů, protézování zhlaví trámů, truhlářských prací, výstavbě pece atp.). Ale i u nich je vhodné vidět *pod povrch* činnosti a mít možnost nahlédnout do procesu a postupu prací řemeslníkům *pod rukama*. Je paradoxem obnovy památek, že proti svépomocné práci často stojí pravidla

11. Podlaha síně obytného domu z druhotně využitých prken původní podlahy světnice, 2012, foto V. Říhová. Floor of the residential house hall from secondarily used floorboards of the original sitting room floor. Der Boden vom Flur des Wohnhauses, errichtet unter sekundärer Verwendung der Bretter vom ursprünglichen Boden in der Stube.

financování obnovy. Pokud chce investor získat dotaci z titulů Ministerstva kultury ČR, musí mít pro stavební akci hotový rozpočet od stavební firmy nebo řemeslníka etablovaných v oblasti obnovy památek. Ačkoliv peníze z dotací byly pro obnovu usedlosti čp. 37 podstatnou finanční injekcí, bez níž by obnova nemohla být provedena v krátkém časovém úseku tří let, musíme vyzdvihnout i jiné praktické stránky svépomocné činnosti. Například ji lze lépe naplánovat. Přiznání finanční podpory a s ní související objednávka realizace prací u řemeslníků mohly přijít až v závěru stavební sezóny, bylo nutné je překotně realizovat a v témže roce vyúčtovat.

Závěr

Do stavebních prací obnovy usedlosti jsme se pouštěli s vizí, která se nakonec neuskutečnila. Usedlost jsme svým představám přizpůsobili jen částečně. Postupně si nás sama *vychovala* a *vnutila* nám své vlastní principy užívání, svůj rytmus a svou estetiku. Původní záměr výstavby moderního rodinného domu zabudovaného dovnitř historické konstrukce stodoly ztroskotal na tom, že jsme při obnově výměnku a domu potřebovali kryté skladiště pro stavební materiál. Nerealizovalo se ani zobytnění chlévů, ačkoliv na ně byla vytvořena architektonicky zajímavá studie. Ačkoliv jsme nikdy nepředpokládali, že by nám dlouhodobě stačila k bydlení jedna místnost, žijeme ve výměnku, o němž jsme při nákupu usedlosti na konci roku 2009 prohlásili, že bude poslední budovou, kterou budeme opravovat. Opak byl pravdou. Chátrající výměnkářská chaloupka nás svým stavem *na spadnutí* přinutila, abychom se o ni postarali mezi prvními. Získali jsme malý, ale útulný domov, jehož komfort se výrazně zvýšil, když byla po III. etapě obnovy památkově chráněného domu (2013) hotova tamní světnice, v níž vznikla pracovna s knihovnou, a kterou je možné využívat také jako hostinský pokoj a místo pro aktivity občanského sdružení. Závěrem je možné na základě vlastních zkušeností shrnout, že obnova tradiční venkovské architektury není činností pro lenochy. I bydlení v opravené usedlosti vyžaduje zvýšenou aktivitu a nároky plynoucí nejen z menšího počtu obytných prostor. Historickým budovám obytného domu a výměnku je nutné věnovat častou pozornost, zvláště při opravách drobných poškození vnějšího pláště (upadlé hliněné omítky a vápenné nátěry atp.), které by při neúdržbě hrozily rozrůst se do větších poruch.

12. Dlažba dvora, 2011, foto V. Říhová. Courtyard paving. Pflasterung im Hof.

13. Recyklace starých vypínačů a zásuvek, 2011, foto V. Říhová. "Recycling" of old switches and sockets. Wiederverwertung von alten elektrischen Schaltern und Steckdosen.

Poznámky

- 1 Archiv autorky. ŘÍHOVÁ, Vladislava a BLÁHA, Jiří. *Zlámánek čp. 37, stavebně-historický průzkum*, červen 2010.
- 2 Tamtéž. s. 24–25. Při převodu majetku Josefa Talaše na syna Vincenta v roce 1837 si odstupující hospodář s manželkou vymíňují „freie Wohnung“, v roce 1907 měl nový nabyvatel František Talaš k „výměnické chalupě na dvoře“ přistavět na svůj náklad komoru a chlév pro jednu krávu.
- 3 VÁCLAVÍK, Antonín. *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice: Musejní společnost, 1930.
- 4 KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury*, část pátá, Okres Uherské Hradiště. Brno: Kraj. středisko st. památkové péče a ochrany přírody – Muzejní a vlastivědná společnost, 1986.
- 5 Archiv NPÚ ÚOP Zlínského kraje v Kroměříži. Evidenční list nemovité kulturní památky – Zlámánek čp. 37. Zachycení půdorysu domu v měřítku 1 : 200 zhotovil Jaroslav Vajdiš v rámci ateliéru lidové architektury SÚRPMO, byl také autorem textu evidenčního listu. V zaměření zachytil nový stav, ale použil zde tvar původní střechy, kterou znal ze svého staršího plošného výzkumu lidové architektury Slovácka.
- 6 Archiv autorky. Rozhodnutí č. 2974 ze dne 29. 11. 1963.
- 7 Tento zásah do budovy narušil její statickou stabilitu a v dalších letech vedl k deformaci objektu, vyklonění průčelí o cca 15 cm a zřícení jednoho pole stájové klenby.
- 8 Dle vzpomínek paní Jiřiny Malinové, která zde v letech 1959–1960 pracovala jako účetní.
- 9 V roce 2003 byl zhotoven statický posudek konstatující, že praskliny ve zdivu ohrožují existenci objektu. Majitel Jan Masařík v této době jednal s odborem památkové péče o dotaci na opravu střechy.
- 10 Komplexní obnova usedlosti získala v roce 2014 ocenění Lidová stavba roku Zlínského kraje [cit. 12. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.denik.cz/zlinsky-kraj/oceneni-lidova-stavba-roku-ve-zlinskem-kraji-putuje-do-zlamance-20140918-73v2.html>
- 11 Program Fondu kultury Zlínského kraje, Podpora obnovy kulturních památek a památek místního významu.
- 12 *Podpora kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností* [cit. 12. 5. 2016]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/podpora-obnovy-kulturnich-pamatek-prostrednictvim-obci-s-rozsirenou-pusobnosti-274.html>
- 13 *Hliněné stavby Josef Morkus* [cit. 12. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.propamatky.info/cs/katalog-sluzeb/zlinsky-kraj/remesla-a-odborne-firmy/hlinene-stavby-josef-morkus/1179/>
- 14 Program rozvoje venkova Ministerstva zemědělství [cit. 12. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.dolni-poolsavi.cz/doc/42/element/496/download>
- 15 Financování těchto aktivit bylo opět podpořeno z projektů Rozvoje venkova Ministerstva zemědělství.
- 16 Typy provedených průzkumů: Stavebněhistorický, restaurátorský průzkum stratigrafie nátěrů a omítek, statický posudek, průzkum stavu dřevěných konstrukcí, geologický průzkum.

14. Celkový pohled na usedlost po dokončení obnovy – vlevo stodola, ve středu obytný dům, vpravo výměnek, 2013, foto V. Říhová. Overall view of the farmstead after the reconstruction – barn on the left, residential house in the middle, *reservatum rusticum* on the right. Gesamtansicht des Bauerhauses nach der Erneuerung – links die Scheune, in der Mitte das Wohnhaus, rechts das Ausgedinge.

Reconstruction of the Farmstead No. 37 in Zlámanec

Vladislava Říhová, Faculty of Restoration, University of Pardubice

Keywords: vernacular architecture, clay house, grant, building renovation

The renovation of a rural building may have various investors – our example presents the approach of an informed private owner who has a relative abundance of time but limited financial resources.

The farmstead No. 37 in Zlámanec (Uherské Hradiště District) was developing from the last third of the 18th century as a complex of buildings clustered at the foot of a hill around an irregular courtyard. The gutter side of the residential house built from unfired bricks with a chamber and a courtyard entry faces the

village square. Deeper in the courtyard, east of the house and nestled into the hillside there is a detached dwelling for retired former owners of the farmstead (*reservatum rusticum*) from the middle of the 19th century built from unfired bricks above the stone construction of a cellar. The opposite western side of the courtyard is enclosed by a barn and cowsheds nestled into the hillside with a covered doorstep built from fired bricks and covered by fired roofing on the saddle roofs, both built after 1935.

From its beginning, the farmstead was passed down from father to son within the Talaš family. The last owner, Josef Talaš, died in the middle of the 1990s. It was during his ownership, in 1963, that the residential house was listed as an immovable cultural monument. The very conservative and undemanding bachelor modernized the complex of buildings only minimally. After his death, the house had deteriorated without any maintenance for more than fifteen years until 2009, when it was bought by Karel and Vladislava Říha.

The new owners started to repair the farmstead in 2010. The residential house had significant structural defects caused above all by faulty roofing and long-term rainwater leakage. The *reservatum rusticum* had the cellar vault caved in and the floor, the wall between the chamber and the hall and a large part of the southern perimeter wall collapsed. The front wall of the cowsheds was inclined with one field of the vault collapsed. In the end, it was the barn that was in the best condition as it only had the roof truss disrupted.

The basic renovation took place in several stages in 2010–2013. The reconstruction of the *reservatum rusticum*, barn, cowsheds and landscaping around the house were financed from the owners' sources. The reconstruction of the residential house, which is a listed monument, was partially supported by grants (The Culture Fund of the Zlín Region, the Ministry of Culture of the Czech Republic). The projects for the reconstruction of the residential house and of the *reservatum rusticum* were prepared by Ivana Žabičková, a specialist in structural defects of unfired masonry buildings. The solution suggested for both buildings consisted in the underpin-

ning of the existing foundations laid on the ground and in fastening of the torn walls by connecting rods. The masonry was taken into pieces and bricked up again in the places of the most serious defects (the southern wall of the *reservatum rusticum*, the central part of the northern wall of the residential house and the perimeter walls of the smoke kitchen and chimney hood). The reconstructed farmstead is used for year-round living (*reservatum rusticum*), as a guest house and office (residential house) and as storerooms (cowshed, barn).

A successful reconstruction of vernacular architecture buildings is based on a quality project, good implementation from traditional materials and particularly on the attention to details, which make the appearance of the whole complete. The following was also necessary for the success of the works on the farmstead No. 37:

1) Communication, primarily with the monument preservation authorities, is a prerequisite for achieving a good result of reconstruction works in the environment of an immovable cultural monument, and it also guarantees a support in the processing of grant applications.

2) Recycling brings significant financial savings in the form of utilisation of material from dismantled parts of buildings (e.g. damaged unfired bricks used to make clay plaster, stone from the walls for paving, or re-laying of a partly damaged wooden floor from a larger room in a smaller one) and from nearby demolitions (ceiling beams, unfired bricks, switches).

3) Self-help work also saves financial means. At the same time, it is the best preparation for the future care for the buildings, as the owners become well acquainted with their technologies, structures and details.

Erneuerung des Bauernhofs Hs.-Nr. 37 in Zlámanec

Vladislava Říhová, Universität Pardubitz (Pardubice), Fakultät für Restaurierung, Lehrstuhl für Humanwissenschaften

Schlüsselwörter: ländliche Architektur, Lehm- und Ziegelmasonry, Subventionen, bauliche Erneuerung

Die Erneuerung eines Dorfhauses kann unterschiedlich finanziert werden – unser Beispiel präsentiert den Zugang eines aufgeklärten Privatbesitzers zur Erneuerung eines ländlichen Bauwerkes, welcher zwar über relativ viel Zeit verfügt, dessen finanzielle Möglichkeiten aber beschränkt sind.

Der Bauernhof Hs.-Nr. 37 in Zlámanec (Zlamanetz, Bezirk Uherské Hradiště/Ungarisch Hradisch) entstand ab dem letzten Drittel des 18. Jahrhunderts als eine Grup-

pe von Bauten, welche am Fuß eines Hügels um einen unregelmäßigen Hof errichtet wurden. Das aus luftgetrockneten Ziegeln erbaute Wohnhaus mit einer Kammer und einer Durchfahrt wendet sich mit seiner Traufseite dem Dorfplatz zu. Östlich vom Wohnhaus, zur anderen Seite des Hofes, ist im Hang ein alleinstehendes, auf einer Konstruktion aus Stein und aus luftgetrockneten Ziegeln gemauertes Ausgedinge aus der Mitte des 19. Jahrhunderts eingesetzt. Eine Scheune und im Hang eingesetzte

Stallungen mit überdachtem Traufengang, gebaut aus gebrannten Ziegeln und versehen mit Satteldächern mit Dachziegeln, schließen die gegenüberliegende Westseite des Hofes ab. Beide Objekte wurden nach 1935 erbaut.

Der Bauernhof wurde seit seiner Entstehung vom Vater der Familie Talaš dem Sohn übergeben. Der letzte Besitzer Josef Talaš verschied Mitte der 1990er Jahre. Zu seinen Lebzeiten wurde 1963 das Haus in die Liste der unbeweglichen Kulturdenkmäler eingetragen. Der Jungeselle war sehr konservativ und anspruchslos, sodass das Gebäudeensemble nur minimal modernisiert wurde. Nach seinem Tod verfiel das Haus mehr als 15 Jahre lang ohne jegliche Pflege, bis es von Karel Říha und Vladislava Říhová im Jahre 2009 erworben wurde.

Die neuen Besitzer nahmen die Instandsetzung des Bauernhofes im Jahre 2010 in Angriff. Das Wohnhaus wies zahlreiche statische Störungen auf, welche insbesondere durch defekte Dachhaut und das langwierige Einfließen des Regenwassers ins Mauerwerk verursacht waren. Das Kellergewölbe, der Boden, die Wand zwischen Stube und Gang, sowie großer Teil der südlichen Außenmauer vom Ausgedinge, waren eingestürzt. Die Stirnwand der Stallungen war gekippt und ein Gewölbejoch der Kappendecke war eingestürzt, sodass sich schlussendlich die Scheune im besten Erhaltungszustand befand, wo „lediglich“ der Dachstuhl beschädigt war.

Die elementare Erneuerung verlief in mehreren Etappen in den Jahren 2010–2013. Die Instandsetzung von Ausgedinge, Scheune, Ställen und die Aufbereitung von der Umgebung des Hauses wurden aus privaten Ressourcen der Besitzer finanziert, die Erneuerung des unter Denkmalschutz stehenden Wohnhauses wurde teils von Subventionen (Kulturfonds des Landkreises Zlín, Ministerium für Kultur der Tschechischen Republik) unterstützt. Die Bauentwürfe zur Erneuerung des Wohnhauses und des Ausgedinges wurden von Ivana Žabičková ausgearbeitet, einer Fachfrau für statische Störungen an Bauten aus luftgetrockneten Ziegeln. Die vorgeschlagene Lösung bestand bei beiden Bauten im Untermauern der bestehenden, auf dem Gelände gelegten, Fundamente und im Zusammenbinden der zerrissenen Wände mit

Zugstangen. Bei den schwerwiegendsten Beschädigungen wurde das Mauerwerk auseinandergenommen und die betroffene Stelle neu ausgemauert (Südseite des Ausgedinges, Mittelteil der Nordwand vom Wohnhaus und Umfassungsmauern der Rauchküche und des Rauchschlotts). Seitdem die Erneuerung abgeschlossen wurde, wird der Bauernhof zum ganzjährigen Wohnen (Ausgedinge), als Gästehaus und Büro (Wohnhaus) und Lagerräume (Stall, Scheune) genutzt.

Die Grundlage für eine erfolgreiche Erneuerung eines ländlichen Hausbaus sind ein hochwertiger Bauentwurf, eine gute Ausführung der erneuerten Teile unter dem Gebrauch von traditionellen Materialien und hauptsächlich ein Sinn für Details, welcher den Gesamteindruck vervollständigt. Für einen erfolgreichen Verlauf der Arbeiten am Bauernhof Hs.-Nr. 37 wurde darüber hinaus Folgendes nötig:

- 1) Kommunikation, insbesondere die Kommunikation mit den Organen der Denkmalpflege, ist eine notwendige Voraussetzung für das Erreichen eines guten Ergebnisses der Erneuerungsarbeiten an einem unbeweglichen Kulturdenkmal und sie gewährleistet auch eine Unterstützung beim Beantragen vom Subventionsgeld.
- 2) Wiederverwertung bringt zahlreiche finanzielle Ersparnisse, etwa wenn es sich nun um den wiederholten Gebrauch von Materialien aus den auseinandergenommenen Teilen des Baus handelt (z. B. beschädigte ungebrannte Ziegel können für die Herstellung des Lehmputzes genutzt werden, mit den Steinen von den Mauern kann der Fußboden belegt werden, der teilweise zerstörte Holzboden in einem größeren Raum kann in einen kleineren Raum versetzt werden) oder wenn das Material von den zum Abriss bestimmten Bauten in der nahen Umgebung gewonnen wird (Deckenbalken, luftgetrocknete Ziegel, Schalter).
- 3) Wenn in Selbsthilfe gebaut wird, werden Finanzen genauso gespart, wie bei der Wiederverwendung von Baumaterial. Zugleich handelt es sich um die beste Vorbereitung auf die künftige Pflege des Bauwerks, denn der Besitzer wird sehr gut über Technologien, Strukturen und Details am Objekt aufgeklärt.